

Beata Bińkowska ✦ Piotr Kruszyński
Cezary Kulesza ✦ Piotr Piszczek

WYKŁAD PRAWA KARNEGO PROCESOWEGO

Redakcja naukowa:
prof. dr hab. Piotr Kruszyński

**Wydanie trzecie
poprawione i uzupełnione**

Temida 2

Białystok 2004

Poszczególne rozdziały napisali:

Beata Bieńkowska – II; III; IV pkt 1

Piotr Kruszyński – I; XIII; XIV; XXIV pkt 2 i 3

Cezary Kulesza – IV pkt 2; V–XII; XV–XVIII; XXIV pkt 1

Piotr Piszczek – XIX–XXIII; XXV

Dominika Stępińska–Duch – adjustacja i korekta naukowa

© Copyright by Temida 2
Białystok 2004

ISBN 83-89620-03-0

Żadna część tej pracy nie może być powielana i rozpowszechniana w jakiegokolwiek formie i w jakikolwiek sposób (elektroniczny, mechaniczny), włącznie z fotokopiowaniem – bez pisemnej zgody wydawcy.

ISBN 83-89620-03-0

Układ typograficzny,
opracowanie graficzne okładki
Jerzy Banasiuk

Redaktor techniczny
Jerzy Banasiuk

Korekta: Marian Suchożebrski

Wydawca: **Temida 2**

Przy współpracy i wsparciu finansowym Wydziału Prawa
Uniwersytetu w Białymstoku

Druk i oprawa:
Orthdruk, Sp. z o.o., Białystok, tel. (085) 742 25 17

POSTĘPOWANIE KARNE MIĘDZYNARODOWE

1. Postępowanie karne międzynarodowe w stosunkach z państwami spoza Unii Europejskiej

Dział XIII kpk. zatytułowany „Postępowanie w sprawach karnych ze stosunków międzynarodowych” obejmuje regulacje prawne dotyczące immunitetów prawa międzynarodowego, pomoc prawną, doręczenia w sprawach karnych, ekstradycję oraz przyjęcie i przekazanie ścigania karnego.

Po dniu 1 maja 2004 r., czyli po wejściu Polski do Unii Europejskiej, przepisy art. 578-589, 590-607 oraz 608-615 kpk., dotyczą współpracy w zakresie postępowania karnego z państwami spoza Unii Europejskiej.

W ramach Unii Europejskiej istnieją specyficzne instrumenty prawne, znacznie ułatwiające i upraszczające wzajemne współdziałanie pomiędzy organami wymiaru sprawiedliwości państw członkowskich. Są to: Europejski Nakaz Aresztowania (European Arrest Warrant) oraz wspólne zespoły śledcze. Instytucje te zostaną omówione w dalszych partiach podręcznika.

W zakresie pomocy prawnej mogą być dokonywane niezbędne czynności, a szczególnie wymienione w art. 585 kpk. Doręczenie pisma przebywającej za granicą osobie, lub przeprowadzenie dowodu z osobowego źródła dowodowego od osoby mającej obywatelstwo polskie dokonuje się za pomocą polskiego przedstawicielstwa dyplomatycznego lub konsularnego (art. 586 §1 kpk.). Jeżeli taki sposób przeprowadzenia czynności jest niemożliwy, można zwrócić się o dokonanie tych czynności do sądu lub innego organu państwa obcego (art. 586 § 2 kpk.). Protokoły z tych czynności mogą być odczytywane na rozprawie (587 kpk.).

Na wniosek sądu lub prokuratora państwa obcego pomocy prawnej udzielają polskie sądy i prokuratury (art. 588 § 1 kpk.). Sąd lub prokuratura odmawiają udzielenia pomocy prawnej i przekazują odmowę właściwym organom obcego państwa, jeżeli żądana czynność byłaby sprzeczna z zasadami porządku prawnego w RP albo naruszałyby jej suwerenność (art. 588 § 2 kpk.). Ponadto można odmówić udzielenia pomocy prawnej w sytuacjach określonych w art. 588 § 3 kpk. Dokonując czynności na wniosek sądu lub prokuratora państwa obcego stosuje się ustawy polskie. Należy jednak uczynić zadość życzeniu tych organów, aby przy dokonaniu czynności zastosowano szczególnie tryb postępowania lub szczególną formę, jeżeli nie jest to sprzeczne z zasadami porządku prawnego w RP (art. 588 § 4 kpk.).

Wezwany z zagranicy świadek lub biegły, nie będący obywatelem polskim, który stawia się dobrowolnie przed sądem, nie może być ścigany, zatrzymany, lub tymczasowo aresztowany ani za przestępstwo będące przedmiotem danego postępowania karnego, ani za jakiegokolwiek inne przestępstwo popełnione przed przekroczeniem polskiej granicy państwowej. W stosunku do niego nie może być także wykonana orzeczona kara za takie przestępstwo (art. 589 § 1 kpk.). Świadek lub biegły tracą ochronę, jeżeli nie opuścili terytorium RP, chociaż mogli to uczynić w ciągu 7. dni od momentu, gdy sąd oznajmił im, że ich obecność stała się zbędna (art. 589 § 2 kpk.). Jeżeli wezwana z zagranicy osoba mająca wystąpić przed polskim sądem lub prokuratorem w celu złożenia zeznań lub dokonania innej czynności procesowej jest pozbawiona wolności na terytorium państwa obcego, to zarządza się jej umieszczenie w polskim zakładzie karnym lub areszcie śledczym. Decyzję w tym przedmiocie podejmuje sąd okręgowy właściwy ze względu na miejsce wykonania czynności (art. 589a § 1 kpk.). Na postanowienie w tej kwestii nie przysługuje zażalenie (art. 589a § 2 kpk.). Istotne jest, że czas pobytu danej osoby na terytorium RP nie może być dłuższy, niż czas pozbawienia wolności określony przez państwo wydające.

Kodeks postępowania karnego reguluje postępowanie ekstradycyjne bierne, toczące się w razie złożenia przez inne państwo wniosku o wydanie (art. 602–607 kpk.). Przepisy o postępowaniu ekstradycyjnym mają charakter subsydiarny, tj. nie stosuje się ich, jeżeli zawarta

przez Polskę umowa międzynarodowa stanowi inaczej (art. 615 § 1 kpk.).

W prawie międzynarodowym przez ekstradycję rozumie się obowiązek wydania drugiemu państwu osób przebywających na terytorium państwa (strony) wezwanego, a przeciwko którym toczy się postępowanie sądowe – karne (przygotowawcze) na terytorium państwa (strony) wzywającego, bądź też istnieje wyrok karny podlegający wykonaniu. Ekstradycja jest więc aktem organu procesowego państwa, stanowiącym o wydaniu osoby znajdującej się na jego obszarze władzom drugiego państwa w celu pociągnięcia jej do odpowiedzialności prawnej (karnej), lub wykonywania kary orzeczonej w prawomocnym wyroku skazującym.

W polskim systemie prawnym istnieją dwa tryby ekstradycyjne:

- 1) umowny;
- 2) pozaumowny (kodeksowy).

Tryb umowny ma zastosowanie wobec państw, z którymi zawarto umowę ekstradycyjną lub umowę o obrocie prawnym, zawierającą m.in. przepisy ekstradycyjne. Tryb kodeksowy ma zastosowanie w stosunkach z państwami, z którymi RP nie zawarła umowy ekstradycyjnej. W przypadku ścigania umownego Polska ma obowiązek wydania osoby ściganej, jeżeli są spełnione przesłanki ekstradycyjne i nie zachodzą określone w umowie przeszkody. Natomiast tryb kodeksowy zawsze może być zastosowany, ale nie nakłada na RP obowiązku wydania, a państwu wzywającemu nie daje roszczenia o wydanie.

Wnioski o ekstradycję sądy i prokuratorzy zgłaszają za pośrednictwem Ministra Sprawiedliwości (art. 593 kpk.). Podobnie postępuje się ze zgłaszaniem wniosków o przewóz przestępców przez terytorium obcego państwa (art. 593 kpk.).

Do wniosku dołącza się odpis postanowienia o tymczasowym aresztowaniu wraz z uzasadnieniem, lub odpis prawomocnego wyroku (art. 594 kpk.). W wypadkach niecierpiących zwłoki sąd lub prokurator może zwrócić się bezpośrednio do właściwego organu państwa obcego o tymczasowe aresztowanie bądź zatrzymanie osoby, w stosunku do której ma być złożony wniosek o wydanie, po czym niezwłocznie składa wniosek według ustalonych zasad (art. 595 kpk.). Osoba wyda-

na nie może być bez zgody państwa wydającego ścigana, skazana, ani pozbawiona wolności w celu wykonania kary za inne przestępstwo popełnione przed dniem wydania niż to, w związku z którym nastąpiło wydanie (art. 596 kpk.). W razie zastrzeżenia przy wydaniu, że w stosunku do osoby wydanej orzeczone już kary będą wykonane tylko za te przestępstwa, co do których nastąpiło wydanie, sąd który prawomocnie orzekł w sprawie wydaje w razie potrzeby na posiedzeniu wyrok zmieniający orzeczenie w taki sposób, aby kary były wykonywane tylko za te przestępstwa, co do których nastąpiło wydanie sprawy. Prokurator i osoba wydana mają prawo wziąć udział w posiedzeniu (art. 597 kpk.).

Terminy tymczasowego aresztowania przewidziane w art. 263 kpk. bieżą w stosunku do osoby wydanej od chwili przejścia tej osoby przez właściwe organy na terytorium RP (art. 598 § 1 kpk.). Przepis art. 265 kpk. stosuje się także, gdy zatrzymanie nastąpiło za granicą (art. 598 § 2 kpk.). Jeżeli osoba wydana przez państwo obce nie opuści bez usprawiedliwionej przyczyny terytorium RP w 45 dni od daty prawomocnego ukończenia postępowania, a w razie skazania – od daty odbycia lub darowania kary, albo jeśli po opuszczeniu terytorium RP powróci, ograniczeń wynikających z art. 596 oraz 597 kpk. nie stosuje się (art. 599 kpk.).

Po wydaniu prawomocnego orzeczenia w sprawie przeciwko osobie wydanej przez państwo obce sąd przesyła odpis wyroku Ministrowi Sprawiedliwości, który przekazuje go właściwemu organowi obcego państwa (art. 600 kpk.).

W razie złożenia przez organ obcego państwa wniosku o ekstradycję prokurator osobę tę przesłuchuje i w miarę potrzeby zabezpiecza dowody, po czym wnosi sprawę do właściwego miejscowo sądu okręgowego (art. 602 § 2 kpk.). Sąd okręgowy wydaje na posiedzeniu opinię, co do wniosku obcego państwa. W posiedzeniu ma prawo wziąć udział obrońca osoby ściganej. Przed wydaniem postanowienia należy umożliwić osobie ściganej złożenie wyjaśnień ustnie lub pisemnie (art. 603 § 1 kpk.) Na postanowienie w tym przedmiocie przysługuje zażalenie. Jeżeli sąd wydał postanowienie o niedopuszczalności wydania, ekstradycja nie może nastąpić – art. 603 § 3 kpk. W razie wniosku państwa obcego o wydanie w celu przeprowadzenia postępowania

karne, należy na uzasadniony wniosek tej osoby przeprowadzić dowody znajdujące się w kraju (art. 603 § 1 kpk.). Opinię wraz z aktami sprawy sąd przekazuje Ministrowi Sprawiedliwości, który – po rozstrzygnięciu wniosku – zawiadamia o tym organ obcego państwa (art. 603 § 5 kpk.). Wniosek załatwia się odmownie, gdy dotyczy obywatela polskiego, lub osoby korzystającej z prawa azylu oraz w pozostałych wypadkach wymienionych w art. 604 § 1 kpk. Można odmówić wydania osoby, szczególnie w wypadkach określonych w art. 604 § 2 kpk.

Jeżeli wniosek o wydanie dotyczy przestępstwa, którego sprawca podlega wydaniu, sąd okręgowy może wydać postanowienie o tymczasowym aresztowaniu osoby ściganej (art. 605 § 1 kpk.). Sąd okręgowy może także, przed złożeniem wniosku o wydanie, zastosować tymczasowe aresztowanie ściganego na czas nie dłuższy niż 40 dni, jeżeli organ obcego państwa zwraca się o to, zapewniając, że w stosunku do osoby ściganej zapadł prawomocny wyrok skazujący, lub wydano nakaz aresztowania (art. 605 § 2 kpk.).

O zastosowaniu tymczasowego aresztowania wobec obywatela obcego państwa zawiadamia się podmioty wymienione w art. 605 § 4 kpk. Jeżeli dane zawarte we wniosku o wydanie są niewystarczające, gdy sąd lub prokurator zażądał ich uzupełnienia, a państwo obce nie nadeszło w terminie miesiąca od doręczenia żądania uzupełnienia wniosku o wydanie organowi, który je zgłosił, potrzebnych dokumentów lub informacji, postanowienie o tymczasowym aresztowaniu uchyla się (art. 605 § 5 kpk.).

Jeżeli umowa międzynarodowa, której Polska jest stroną, tak stanowi, wniosek państwa obcego o zastosowanie tymczasowego aresztowania osoby ściganej zastępuje wniosek o wydanie (art. 603a § 1 kpk.). W powyższej sytuacji prokurator – podczas przesłuchania – informuje osobę ściganą o możliwości wyrażenia przez nią zgody na wydanie lub zgody na wydanie połączonej ze zrzeczeniem się korzystania z ograniczeń określonych w art. 596 i 597 kpk. W przypadku wyrażenia przez osobę ściganą woli złożenia takiego oświadczenia prokurator kieruje sprawę do sądu okręgowego, w którego okręgu prowadzi się postępowanie (art. 603a § 2 kpk.). Sąd na posiedzeniu odbiera oświadczenie o wyrażeniu zgody na wydanie, lub zgody na wy-

danie połączonej ze zrzeczeniem się korzystania z ograniczeń określonych w art. 596 i 597 kpk. W tym miejscu należy odnotować, że zgoda osoby ściganej oraz zrzeczenie się nie mogą zostać cofnięte, o czym należy pouczyć osobę ściganą (art. 603a § 4 kpk.). Na tym samym posiedzeniu sąd okręgowy rozstrzyga także o tymczasowym aresztowaniu osoby ściganej oraz wydaje postanowienie o dopuszczalności wydania (art. 603a § 3 kpk.). Postanowienie to sąd niezwłocznie przekazuje wraz z aktami sprawy Ministrowi Sprawiedliwości, który rozstrzyga o wydaniu osoby; jeśli Minister stwierdzi, że oświadczenie nie zostało złożone lub sąd stwierdził, że zachodzą okoliczności określone w art. 604 § 1 kpk., albo jeżeli posiedzenie zostało odroczone na czas przekraczający 7 dni, wówczas stosuje się przepisy art. 602 § 2, 603 i 605 kpk, czyli zwykły tryb przewidziany dla ekstradycji – art. 603a § 6 kpk.

Problematykę ekstradycji szczegółowo reguluje Europejska Konwencja o Ekstradycji, sporządzona w Paryżu dnia 13.12.1957 r. z protokołami dodatkowymi.

Instytucja przejęcia ścigania jest ściśle związana z zakresem jurysdykcji krajowej sądów polskich w sprawach karnych. Przejęcie ścigania opiera się na istnieniu w danej sprawie jurysdykcji karnej dwóch państw: przekazującego i przejmującego. Jedna z nich opiera się na zasadzie terytorialności, druga zaś na zasadzie narodowości podmiotowej. Zawarcie porozumienia w sprawie przekazania–przejmowania ścigania nie oznacza generalnego rozdzielenia jurysdykcji, lecz jedynie zobowiązanie się państwa do rezygnacji z wykonywania swej kompetencji w określonej kategorii spraw. Jeżeli więc tradycyjnie przejęcie sprawcy polegało na zobowiązaniu państwa obywatelstwa sprawcy do ścigania go i odpowiadającego mu roszczenia państwa miejsca popełnienia przestępstwa, to przekazanie–przejęcie ścigania zawiera zobowiązania dwustronne. Nie tylko państwo ojczyste jest zobowiązane wszcząć postępowanie, lecz także państwo, gdzie czyn popełniono, jest zobowiązane przekazywać ściganie, co do pewnego zakresu spraw.

W sprawie o przestępstwa popełnione za granicą przez obywatela polskiego, lub pozostałe osoby wymienione w art. 590 § 1 kpk., Minister Sprawiedliwości zwraca się do właściwego organu państwa obce-

go z wnioskiem o przekazanie ścigania, albo może przejąć taki wniosek od właściwego organu państwa obcego.

W razie przejęcia ścigania podejrzanego tymczasowo aresztowanego terminy przewidziane w art. 263 kpk. będą od chwili przejęcia tej osoby przez właściwe organy na terytorium RP (art. 590 § 3 kpk.).

Przejęcie ścigania karnego uważa się za wszczęcie postępowania karnego według prawa polskiego (art. 590 § 2 kpk.). Po przejęciu ścigania postępowanie karne przed polskimi organami odbywa się od początku. Nie jest tutaj możliwa kontynuacja procesu w stosunku do czynności dokonywanych przed organami ścigania państwa obcego. Jednak zebrany materiał przed organami ścigania państwa obcego może być wykorzystany w postępowaniu przed sądem polskim; w przeciwnym razie przekazywanie akt sprawy byłoby bezcelowe i z reguły prowadziłoby do uniewinnienia oskarżonego wobec braku wystarczających dowodów jego winy. Obecnie art. 590 § 4 kpk. wyraźnie stanowi, że do dowodów zebranych za granicą przed przejęciem ścigania stosuje się odpowiednio 389, 391, 393 kpk., jeżeli sposób przeprowadzania czynności nie był sprzeczny z zasadami polskiego porządku prawnego (art. 587 kpk. w zw. z art. 590 § 4 kpk.). Minister Sprawiedliwości zawiadamia właściwy organ państwa obcego o sposobie prawomocnego zakończenia postępowania karnego (art. 590 § 5 kpk.). W sprawach o przestępstwo popełnione na terytorium Polski przez cudzoziemca Minister Sprawiedliwości z urzędu, albo z inicjatywy sądu lub prokuratora zwraca się, jeśli wymaga tego interes wymiaru sprawiedliwości, do właściwego organu państwa, którego podejrzany jest obywatelem, lub w którym ma stałe miejsce zamieszkania oraz w stosunku do pozostałych osób wymienionych w art. 591 § 1 kpk., z wnioskiem o przejęcie ścigania karnego, albo może przyjąć taki wniosek od właściwego organu państwa obcego. Jeżeli pokrzywdzonym jest obywatel polski, złożenie wniosku o przejęcie ścigania może nastąpić tylko za jego zgodą, chyba że uzyskanie tej zgody nie jest możliwe (art. 591 § 2 kpk.). Przed wystąpieniem z wnioskiem, o którym mowa w art. 591 § 1 kpk. lub rozstrzygnięciem takiego wniosku pochodzącego od organu państwa obcego, właściwy organ umożliwia osobie ściganej, przebywającej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, zajęcie stanowiska ustnie lub na piśmie w przedmiocie przejęcia ścigania (art. 591 § 3 kpk.).

W razie pozytywnego rozstrzygnięcia wniosku o przekazanie ścigania dotyczącego osoby tymczasowo aresztowanej na terytorium RP, Minister Sprawiedliwości zwraca się do właściwego organu o niezwłoczne podjęcie czynności mających na celu wydanie i przekazanie takiej osoby organom państwa obcego. Wraz z osobą przekazuje się akta sprawy, o ile nie zostały one uprzednio przekazane wraz z wnioskiem (art. 591 § 4 kpk.). Minister Sprawiedliwości zwraca się do właściwego organu państwa obcego o informację, co do sposobu prawomocnego zakończenia postępowania karnego (art. 591 § 5 kpk.).

Przekazanie ścigania karnego uważa się za umorzenie postępowania według prawa polskiego, co nie stoi na przeszkodzie ponownemu postępowaniu karnemu w razie bezpodstawnego zaniechania ścigania podejrzanego za granicą (art. 591 § 6 kpk.).

Jeżeli co do tego samego czynu tej samej osoby wszczęto postępowanie karne w Polsce i w państwie obcym, Minister Sprawiedliwości przeprowadza konsultację z właściwym organem państwa obcego i gdy wymaga tego interes wymiaru sprawiedliwości występuje z wnioskiem o przejęcie lub przekazanie ścigania (art. 592 § 1 kpk.).

W przypadku zaś, jeśli na podstawie umowy międzynarodowej, której RP jest stroną, wszczęto w Polsce postępowanie karne o przestępstwo popełnione za granicą, Minister Sprawiedliwości może wystąpić do właściwego organu państwa obcego o przejęcie ścigania przez organy tego państwa niezależnie od tego, czy w państwie obcym wszczęto ściganie, co do tego samego czynu (art. 592 § 2 kpk.).

Z kolei w sprawie o przestępstwo popełnione za granicą przez obywatela polskiego przebywającego za granicą, jeżeli wymaga tego interes wymiaru sprawiedliwości, Minister Sprawiedliwości może wystąpić do właściwego organu państwa obcego o przejęcie ścigania przez organy tego państwa (art. 592 § 3 kpk.).

Przejęcie i przekazanie osób skazanych do wykonania wyroku regulują przepisy art. 608–611 kpk.